

Naučit se využití smrt pro život – tuto moudrost si priváze v Čechách velmi dobře známy a populární polský spisovatel a reportér Mariusz Szczygiel z Laosu; umožnila mu překonat složité životní období po ztrátě blízké osoby, s níž se vyrovnává pomocí slov, až vznikla kniha *Projekt: pravda* (Jaroslava Jiskrová – Máj / Dokořan, 2016). V citlivě psaných textech hledá nový smysl života, životní filosofii či svou a cizí pravdu v neméně citlivém předkladu Heleny Stachové a za fotografického doprovodu Lenky Faltejsové.

Slovem loňského roku se stal podle Oxford Dictionary výraz *post-truth*, překladán jako „post-pravda“ či, vztahujeme-li jej k době, v níž žijeme, jako „post-pravdivá epocha“, případně „epocha, kdy už nerozhodují fakta“. Jinými slovy: v současnosti je stále obtížnější rozlišit, co je pravda a co lež, kdekoliv může kdokoliv prohlásit v podstatě cokoliv, anž by své tvrzení podepřel fakty, a níjak se tím nezeměnoval – ba mnohdy dokonce naopak; stane se obdivovaným a populárním a to, že plíká, nikdo neovádá. Pravda, prokázána a věrně vyslovená, přestala být hodnotou, a tím stojí za to usilovat. Přijde-li do tohoto kontextu spisovatel, potažmo novinář a také projekt: pravda, vzdání nejen zájem, ale knihu neděluje – a možná i zklamání. Což se stalo i mně. Dostane-li se mi totiž do ruky publikace, v jejíž názvu stojí vedle sebe pro me kraině podezřelou slovo „projekt“ a vyprázdněnou slovo „pravda“, a ještě navíc se dočtu, že se jedná o „knihu-koncept“ (viz recenze Josefa Chuchmy „Dávka nezaručené pravdy“, *Lidové noviny*, 31. 1. 2017, str. 8). Pak je třeba publikaci v svých očích prokázatá mediální služba. Z jiné recenze mi v paměti utrvou slova, že autor se v knize „vypravuje až ztrátou blízkého člověka a jeho smrt je přívode k základní filosofické otázce: Proc žijeme?“ (viz Kateřina Copicjovka „Od smrti k člověku“ v týdeníku *Respekt* 4/2017, str. 57). I nedá mi to, opatrně ji otevřu a zkusím se dočíst. Záhy však pochopím, že se začíná velkou filosofickou pravdu nepůjde, ale většinou jen o sled drobných pravidel, sesbiraných od lidí, s nimiž se autor při různých příležitostech setkává. Pravidek těch trochu „konceptuálních“ vymezených, být pro život jejich „majitelé“ nesměrně důležitých.

Váčky si ber dvě gummy

„Když jsem se konečně uklidnil, napadlo mě, že každý rozumný člověk by měl usilovat o pravdu, měl by se snažit odhalit ve svém životě jednu, třeba docela malou pravdu. Jinak by mohl považovat svůj život za promarněný. Proc já jsem dosud věděl žít? Měl jsem svou malickou pravdu? Dovolám si tento myšlenkám, aby mě opanovaly jako zhoubný návyk.“ Tato citace je z knihy Stanislava Stanucha *Portrét z paměti z roku 1959*, kterou Szczygiel objevil v knihovně varšavského Domu spisovatelů. Nachlaj je natolik, že se jí k onomu hledání „třeba docela malých pravd“ inspiroval, přestože její autor byl jiného politického „vzrůstku“ (stoupence socialistického Polska a odpůrce Solidarity). Szczygiel se však nachází v situaci, kdy po přetvořoval hoidt záchranný kruh. A Stanuch mu její svou knihu „hoidf“ – nač toho vědět kádovát? Tak vznikl *Projekt: pravda*, projektैसे ponekud vyrovnávající, a vypořádání hodnotou různě úrovně, ale plný lidskosti, empatie a chápanosti. Tato „svatá třída“ je Szczygielovou největší devizou, kterou nelze apochybně a kterou vždy zmíněná životní ztráta ještě prohloubila a dala jí novou, existenciální rozměr. Sběh pravd probíhá zprávně nahodile během jeho cest po Polsku i po světě, ale protože je autor posléze časopisecky uverejňuje, lidé

mu své pravdy sami píší nebo telefonují či ho žádají o schůzky, a naničká se o ně chytí podobně. Nakonec se naničká tak zavalitě, že když u dveří jeho bytu zazvoní Svědké Jehovovi, odhjde je slovy, že už má zápisník plný.

Právě je ovšem téměř nedávkově. Ty druhé se sbírají snaze a může se za ně považovat prakticky cokoliv. Pro někoho je slovo pravda třeba to, že možná jednou dojde ke jiné pravdě; nebo pro dalšího, že nechce dělat kariéru filmového scenaristy v Hollywoodu; pro jiného to, že může požitky buď nosit, nebo je přilepít na poštovní schránku a číst se svobodně; pro skupinku mladých opitků v baru může životní pravda vypadat i takto: „Dycky si ber dvě gummy místo jedy.“ Možná by bylo lepší nenechat pravidly ještě probrat a vytrdit, ale kdo ví? Třeba třeba jejich sousedství dáva vyniknout skutečnosti, o životní zkušenost opřeným pravdám. Ostatně i sám autor je k sobě sebeckritický, když píše: „V amoku lovu na cizí pravdu došlo k mnoha přehmatům. Nejsou to tvoje pravdy, s nimiž se někdo sverší reportérův. Objevují se i pravdy vyčítané, pravdy vyčítané, pravdy vykradené. Pravdy občas vynucené násilím. A také pravdy, které se nakonec ukáží být pravdivější. Objevují jsem i pravdy, které se ve mně náhle roztoky, když mě někdo vyprovokuje.“

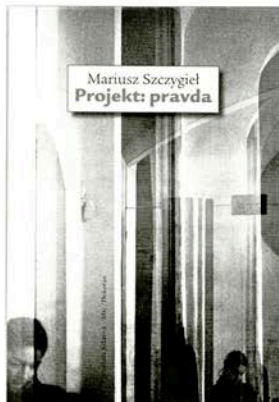
Hlaha byv, kdybych tvrdila, že Szczygielova kniha není nakázlivá. Je. A nejen určitě jedině, kdo se při její četbě zkusolé dobrat něbránie vlastný pravdy. Zároveň jsem se ale naničká podlehnutí a umínila jsem se, že tuhle hru „na pravdu“ hrát nebudu. Že budu jen pozorně číst, naslouchat vřítím-nimu hlasu textu a zkoušet v nich rozpoznat to podstatné.

Teprve Poláci jim to rekli

Jednou z ocoobných pravd, majících ovšem celospolečenskou závažnost, je bezse prou ta, kterou Szczygielovi sdělila Iwona Smolková, polská literární kritička a spisovatelka. Ano, ta, její vlni omdita přijmout z rukou polského prezidenta Andrzeje Dudy významanými „Zasloužilí o kulturu Gloria Artis“. Nejprve si se Szczygielgem podivá o tom, kdy a za jakých okolností objevil literaturu. Smolková vzpomíná na dětství v polozoborobeném domě ve Varšavě, kde našla tři knihy a jednou z nich byla *Louka Bolesława Leśmiana* (1877–1937). Ta kniha se stala její nejobilnější, i když jí tehdy ještě úplně nerozuměla. Pak žila v lesní osadě u prarodičů, kde hodně četla – i z toho důvodu, že spolučilci bydlili daleko od sebe, takže se po vyučování lidé možnost nepřili stýkat. A tehdy přišla na to, že oprávněný život existuje nejen ve skutečnosti, ale i v knihách, a přestala tyto dva světy rozdělovat. Szczygiel navazuje otázkou, zda můžou tyto dva světy (vnitřní a ten za oknem) jedním druhem nějak pomoci, jsou-li rovnocenné. Podle Smolkové ano, ale spíše je schopen komu svět slovu onomu světu venku než naopak. Načť Szczygiel rozvíjí své úvahy dál a ptá se, zda si nemyslí, že svět za oknem nemůže sám se sebou vydržet, a proto potřebuje představitelů světa v podobě literatury, aby se nezbáblili. A Szczygiel odpovídá... „to by bylo krásné. Jen se bojím, že život za oknem čím dál tím častěji žádá literaturu nepotřebuje.“

Přát – to je činnost pro hrstku lidí. Jsou i chvilky, kdy se počítá jen svěť vnější. Ten z představivosti, to je chvíli zbytný.“

A toto poznání je zároveň její životní pravdou, chce-li; že totiž někdy se nelze před světem za oknem schovávat. Ani do literatury ne. A uvědom příklad z roku 1968, „kdy se ontomistická vláda rozhodla vypnout všechny židy do Izraele, a tak byly desítky tisíce občanů donuceny odjet do ciziny během několika dnů. Někteří vůbec netažili, že jsou židy, až teprve Poláci jim to rekli.“ Podobná situ-

ace se pak opakovala ještě v letech 1976 a 1980. Pochopila, že si nemůže říct, že tohle se jí netýká. A dodala: „Jsou chvíle, kdy to, co se děje, je důležitější než literatura.“ Szczygiel jí pozorně poslouchal a pak se zeptal: „Prosím o jednohlábnou odpověď. Je teď takový okamžik?“ Ji odpovědět začala: „Je.“ Dalších komentářů jístě netřeba.

Mnohostrannou pravdu v podobě metafory vyslovila osmnáctiletá dívka z Ukrajiny Ána Kryštofivová. Předcházela jí toto: jednou se Szczygiel zastavil v knižkupecství v kavárnou Wrzenie Świata, které spoluzakládá, a když posazol do jeho zadní části, upoutal jeho pozornost na dvěřích vyvěšený pár s několika pokány. Týkaly se péče o hlemýzdy, kterého tu Ána nechala na starost svým kolegům po dobu, než se vrátí z dovolené. A kolegově se headly starali. Szczygiela Ánin měkkýš zaujal natolik, že jí nemohlo nezapadnout, jaké asi pravdě pomůže své chovatelce dospět. Když se vrátila, dozvěděl se, že je pro ni nesmírně důležitý, neboť je její jedinou památkou na Krym a na dobu, kdy ještě patřil Ukrajině. Do Polska ho dostala tak, že ho prostě propoaslava vlakem. A pak se rozvzpoměl: „Miluju Krym, jezdila jsem každou rok na krymské prázdniny. Ale dnes už tam žádný vlak z Ukrajiny nejede. Muset je jet na hranici, pak někdy přijít a na druhé straně si vzít tašky, který stojí desetkrát tolik ko dřív. A dojet na nějakou železniční stanici. Dobře je mám aspoň toho hlemýzda. Když se na něj zapomenou, zalezte do své ulity, zataháte si záclonku v podobě hlanky u slne. Pokouší se přičít v nehybnosti. Očivít se dá jen dlouho. Samozřejmě nemůže takhle ležat dlouho, to by umřel.“ Nenechat usnout hlemýzdy. To je moje pravda.“

Jediné, co zůstane, je krásný letní den

Nemusím snad připomínat, že Szczygiel je výborný ználec českého prostředí (většně znalosti češtiny), což ostatně odrážela i jeho úspěšná kniha *Gottland*. Není proto překvapivým, že řadu českých motivů nalezněme i zde v jeho projektu sbírání životních pravd. Jedním z nich je autorov uvažování o Olze Hepparové a jejím (dnes bychom rekli: teroristickém) činu. Pro připomenutí: byl 10. července 1975 a po tehdejší pražské ulici Obrábni ruky (dnes ulice Milady Horákové) jeho naničká autor; náhle prudce odbočila a vjelo na chodník mezi lidi čekající na tramvay. Osm z nich neposlýchlo. Běhlice byly dvacet dva let a dostala trest smrti. Pod vlivem knihy Romana Cilka: *Olga Hepparová. Zabilas, protože neuměla žít* (XYZ, 2010) se

Szczygiel vydává po letech na místo činu a nechává jej na sebe působit. Ve své představitosti se vrací do minulosti a pokouší se vžít do situace obětí. A nejen to, předtazuje si, že zabila i jeho. Tak mocně její vžít do tohoto příběhu Cilkaova kniha a obelvářá pasáže, v nichž Hepparová vysvětluje motiv svého činu. Říká, že jí šlo o naplnění principu, který vysvětluje téměř slovy: „Ide o to, že žestíte má společnost svědomí nitit jednotlivce, tak naopak; jednotlivec může bez zabran a výtekět svědomí nitit společnost. V tom spočívá ten princip.“ Szczygielovou přemýšlení o tomto činu jej nakonec, mnoho neplánované a bez záměru, přivádí také k jedné pravdě – to když se ptá sám sebe „jestli si ve svém životě nebo svým životem nezadělávám na nějakou Olgu Hepparovou.“

Jiný český motiv nás zavede za spisovatelem, publicistou a přítel-nem T. G. Masaryka Janem Herbenem (1857–1936). Můžeme z něj zeolúta kartička, kterou Szczygiel našel v jakési staré knize v bytě u svého předkladatelky Heleny Stachové. Na jejím líce je Herbenův portrét a na rubu natičený text, odrážející jeho psychobytí, zda po něm jakošto po spisovatelce vědět něco zůstane: „Lasky kusetu a vlněk ransází její vlni na křídlech motýla, broučků, všecí a vos. Les sumi mladým jehlím a pravce lves v něm zpívá. Všechno, jak bylo, když jsem se narodil. Všechno, jak bude, když já na tu dívat nebudu. Takový je nesmrtelný zákon přírody, který nosím v prsou i já. Nusé, padrbome se zákonu osada a křídle. Nebudu mne, nebudu slyšet sumí lésa z zpěvků, nebudu videt kmitavých motýlů, nebudu čít vlnu kol kolem rybníka i nic se nezemní. Jako si nic nezemnilo, že ubyl na lesní cestě mravenec, jehož jsem headly zaslípil.“ Ta slova byla napsána před více než osmdesíti lety a odrážela velkou prozaitivost; vždyt kdo se kdesi v Herbenovi dluh vřít? Szczygiel z jeho pravdy vydedukoval následující poselství: „Milý spisovatelé a autori, to, co pánás doopravdy zůstane, je krásný letní den.“ Ach, kéž by, chce se dodat.

Svatava Antošová

Mariusz Szczygiel (1966) spisovatel a novinář, dlouholetý reportér listu *Gazeta Wyborcza* a spoluzakladatel polského Institutu reportáže, jehož součástí je škola psaní, knižkupecství, literární kampaň a nakladatelství Dowody na Istnie-nie. Které vydává nejen knihy reportážní, ale i českou publik. V roce 2009 obdržel Cenu ministra zahraničí ČR Gratias Agiby za šíření dobrého jména České republiky v zahraničí. V témže roce byla jeho kniha *Gottland* vyhlášena v Bruselu Evropskou knihou roku. Český jstýsly vy: *Gottland* (2007), *Udělil si mrt* (2011), *Eliška. Dámské příškovy* (2011), *Laska nosobka* (2012) – vše v nakladatelství Jaroslava Jiskrová-Máj / Dokořan.